

Recepce Bohoslužebné agendy v Církví bratrské

Pavel Černý

1. Úvod

Pro pochopení role Bohoslužebné agendy v Církví bratrské je třeba nastínit kontext vzniku a tradice této církve. Církev bratrská, prvním názvem „Svobodná církev reformovaná“, vznikla spojením dvou proudů probuzeneckého hnutí ve druhé polovině 19. století. Jedním proudem byla evangelizační služba v Praze a okolí za pomoci amerických misionářů vyslaných do habsburské monarchie kongregační misijní organizací „Boston Board of Mission“. Tito misionáři začali od roku 1864 v Praze přednáškovou činností a přes různá udání z řad některých farářů a zásahů policie, práce pokračovala a postupně přibývalo lidí, kteří prožili obrácení ke Kristu. Druhým proudem bylo lidové probuzení na Náchodsku. Byla to místa jako Bystré, Dobruška, Rychnovsko aj., kde se lidé začali shromažďovat po domech k biblickým a modlitebním hodinám. Tam prožívali svá duchovní obrácení. Toto východočeské probuzení se částečně napojilo na Skotskou presbyteriální církev, která působila v nedaleké Vratislavi. Tam byl také ordinován první duchovní Jan Balcar. Během doby se oba proudy, pražský a východočeský, spojily a v roce 1880 vznikla Svobodná reformovaná církev.

Kolem této církve se objevila řada udání na c. k. úřady a bylo rozséváno mnoho pomluv. Není divu, že se nově vzniklá církev distancovala od některých způsobů, přítomných v tehdejších církvích. Odvrhla taláry, odvrhla průvody, které by připomínaly jakákoli procesí. Odvržena byla také pevná liturgie, která byla viděna jako překážka duchovní živosti a angažovanosti laiků. Nové obrodné hnutí dávalo důraz na kázání evangelia, na spontánní osobní svědectví svých členů a lidí, kteří nově uvěřili a také akcentovalo spontánní volné modlitby.

Není překvapivé, že leckde se duchovní hnutí zformované do nové církve vylévalo z břehů. A jistě by to dopadlo daleko hůře, kdyby zde nebyly některé výrazné osobnosti, které pomohly. Byli to jednak američtí misionáři, kteří vtiskli určitou teologickou orientaci, ale také někteří faráři, kteří byli ochotni pomoci (např. farář Václav Šubrt z Reformované církve). Nová církev měla ve svých řadách také některé vzdělané služebníky. Byl to především Alois Adlof – vynikající teolog, kazatel, evangelista, autor řady knih a také písní. Později mnohé v církvi formoval kazatel František Urbánek, přítel rodiny prezidenta Masaryka.

Každé nové hnutí si projde určitou pubertou a záleží na tom, zda v něm začnou působit ti, kteří vnášejí biblické učení a dovedou integrovat různé duchovní proudy a teologické směry. Někdy dojde k velmi radikálním krokům. Je to podobné vývoji ženevské reformace, kdy v době Jana Kalvína byly jako jistý protest z kostelů vystěhovány všechny hudební nástroje, včetně varhan a byly zpívány pouze žalmy acapela. Postupem doby byly zase do reformovaných církví varhany a jiné nástroje opět nastěhovány a zpěv byl podstatně rozšířen za hranici 150 žalmů.

Jedním z důležitých pilířů nové církve bylo přesvědčení, že je třeba fungovat mimo státní uznání. Církev si zakládala na tom, že není státem uznána a že tím má více svobody a nemusí se omezovat ve svém fungování s ohledem na stát. Státní uznání a samotný fakt státní církve byl tehdy viděn jako hřích. Otcové církve by tenkrát také zásadně nepřijali ani korunu od státu, aby si udrželi svobodu. Církev si platila své duchovní sama a stejně tak své diakonské projekty a církevní budovy. Tento postoj jistě pramenil také z vlivu amerických misionářů, kteří přišli ze země, kde nikdy žádná státní církev neexistovala. K důrazu na nezávislost církve přispěly jistě zkušenosti z naší země, kdy některé církve byly zamotány do různých politických afér a kdy zvláště za Rakouska-Uherska bylo rozvinuto nechvalně známé spojení trůnu a oltáře. Důraz na státem neuznanou církev vydržel ovšem pouze do roku 1949. Totalitní režim vyhlásil nové církevní zákony. Nyní existovaly pouze dvě eventuality. Buď přijmout státní uznání církve, nebo odejít do ilegality. Po zvažování všech okolností církve státní uznání přijala. Tím byla zrovnoprávněna s ostatními registrovanými církvemi. S uznáním bylo nutné také přijmout placení duchovních státem a přijmout známý, pokořující státní dohled nad církvemi.

Tento vývoj je důležitý proto, že Církev bratrská se v nové situaci od počátku zapojovala do ekumenických aktivit. Od roku 1955 figurovala v Ekumenické radě církví, která byla založena na půdě tehdejší Komenského evangelické teologické fakulty. Hlubší a důkladnější ekumenické kontakty vedly k jisté kultivaci liturgie. Konání společných ekumenických bohoslužeb, práce v různých komisích, později Leuenberská konkordie a další spolupráce vedly k tomu, že si někteří v církvi začali uvědomovat hodnotu formálních částí liturgicky zpracované bohoslužby.

2. Vývoj liturgie

Bohoslužebná agenda Církve bratrské publikovaná v roce 2017 je první ucelenější pomůckou pro formování bohoslužby církve. Je třeba připomenout, že již v roce 1956 se objevily obsáhlé strojopisné samizdatové materiály pod názvem „Nauka o křesťanském shromáždění“. Pro neoficiální kurzy laických pracovníků je připravil ThDr. Alexandr Havránek.¹ Později se v Řádu Církve bratrské objevovala kapitola nazvaná „Bohoslužebný řád“, která obsahovala některá ustanovení pro bohoslužebná shromáždění, pro svátosti, sňatky, pohřby a potom tam byla krátká sekce s některými formuláři.² Každé nové vydání Řádu Církve bratrské přidávalo některý aspekt liturgického života církve. Jako příklad je možné uvést službu nemocným modlitbami a mazáním olejem. To v tradici církve nebylo, ale vlivem ekumenických kontaktů a charismatického hnutí bylo třeba tuto službu v liturgii zakotvit.

Církev bratrská jako církev vzešlá z duchovního probuzení, se vždy musela zabývat různými cizími učenými a novými vlivy, které přicházely z domova i ze zahraničí. Velkou výzvou bylo jazykové letniční hnutí, které působilo značné potíže ve dvacátých letech minulého století. Taková vlna se vícekrát opakovala a v sedmdesátých a osmdesátých letech přišlo charismatické hnutí. Toto hnutí dalo všem církvím ve světovém měřítku důraz na písně chval a jistou neformálnost v bohoslužbě. Jeho vlivem se velmi posilnila adorační část bohoslužeb. Zkušenosti ze

¹ HAVRÁNEK, A.: *Nauka o křesťanském shromáždění*. Samizdat 1956.

² *Vyznání a Řád Církve bratrské*. Třetí díl: Bohoslužebný řád. Oliva pro Církev bratrskou, Praha 1995, s. 37-54. *Ústava, Vyznání víry a Řád Církve bratrské*. Církev bratrská – Rada CB, Praha 2007, s. 59-75.

zahraničí ukazovaly, že k integraci nového hnutí pomáhá právě určitá liturgická reforma. Jako dobrý model se ukázala *Church of England* ve Velké Británii, s jejíž evangelikální částí měla Církev bratrská dlouhodobější kontakty.³ V této církvi vedle sebe často dobře spolupracovali lidé různých důrazů, různých spiritualit, včetně bratrů a sester z charismatické obnovy. Ukazovalo se, že pomocí je respekt vůči vedení církve i vedení jednotlivých místních sborů a také pevnější a propracovanější liturgie. Ukázalo se, že i některé extrémnější formy charismatického hnutí si při respektování liturgie církve podržely zásadní věroučný základ.

Církev bratrská od doby revoluce v roce 1989 prožívá početní růst, který se projevuje zakládáním nových sborů a stanic. Od revoluce se počet sborů více než zdvojnásobil. Tento vývoj také přinesl nové problémy a výzvy. Nové sbory vznikaly často z misijní služby mezi studenty. Takové sbory měly často nejrůznější podoby a silně využívaly volnost církevních řádů a volnou liturgii. Brzy se začal projevovat známý jev, že liturgická svoboda se velmi lehce může stát licencí k odchýlení se od biblických norem. To se také mnohokrát stalo. Pokud např. není řádně vyučováno o eucharistii, může se časem ze sv. večeře Páně stát pouze anamnéze (vzpomínka) a vynechán je důraz na vyznání víry, vyznání hříchů, eucharistickou modlitbu apod. Ze svaté večeře Páně se pak lehce stane zwingliánská vzpomínková slavnost.

Nové sbory také rády uplatňují nové hudební formy. V některých se nepoužívá Křesťanský kancionál Církve bratrské, ale zpívají se pouze chvály, které se skládají nebo přejímají z domácích i zahraničních zdrojů. Pokud se toto děje, je úžasné posílena adorační složka a zdá se, že postmodernou formovaný dnešní člověk skutečně potřebuje prostor pro vyjádření svých emocí ve chválách. Na druhou stranu, jak se obávám, je takový křesťan a celý jeho sbor ošizen o didaktickou složku písňového bohatství. Křesťanská píseň obsahuje nejen chvály, ale také věroučná vyznání, vyznání hříchů, kající a přímlyvné modlitby. Křesťanská píseň také spojuje s obecnou církví, protože Křesťanský kancionál obsahuje staré písně a chorály ze středověku, husitské a reformační písně, zachycuje pietismus a velká probuzení 18. a 19. století. V knize Žalmů nemáme jen chvalozpěvy, ale také žalozpěvy a nejrůznější vyznání a modlitby.

Situace v Církvi bratrské stále více směřovala k potřebě nové Bohoslužebné agendy. Na této agendě jsme pracovali se Studijním odborem Rady CB v letech 2015-2017. Bohoslužebná agenda tedy žije svým životem již tři roky. Ve velké liturgické různosti Církve bratrské se v řadě sborů ujala, ale jsou také místní sbory, které ji nepoužívají. Jsme církví, která Bohoslužebnou agendu může doporučit, protože sbory mají poměrně velkou samostatnost.

3. Recepte Bohoslužebné agendy v Církvi bratrské

Za účelem zhodnocení fungování Bohoslužebné agendy v církvi, jsem provedl anketu. Odpověď přišla z více než třiceti sborů, a má tak určitou vypovídající hodnotu. Zde je několik vyjádření vikářů a kazatelů k celkovému hodnocení agendy.

„Za agendu jsem velmi vděčný a pro mě jako člověka, který nevyrostl v církvi a zažil víc prostředí, které nebylo vědomě liturgickými prvky ovlivněné je velkou pomocí. Jsem za ni vděčný, protože je mi pomocí ve službě.“

³ Teologové a autoři významných knih i řečníci na konferencích jako John Stott, Dick Lukas, J. I. Packer, David Watson aj.

„V mém sboru není radno o liturgii příliš hovořit. Lepší je ji bez jakéhokoliv vysvětlování používat. Diskuse o významu a pořadí jednotlivých částí bohoslužby končí vždy patem, protože většina staršovstva i členstva to považují za omezující. Pro mne je ale bohoslužebná agenda velkou pomocí a jsem za ni vděčný. Nicméně neaplikuji vše prostým „opisem“ nýbrž s úpravami. Nezvyklé formulace příliš připomínající „jiné tradice“ upravuji do „jazyku“ svého sboru, případně zcela vypouštím.“

„Jelikož jsem před vznikem naší agendy používal agendu ČCE, jsem velmi rád, že agenda vznikla a je nejen praktickou pomocí ve formulářích, ale i v další organizaci a způsobu vedení shromáždění. Je pomocí k citlivému propojení spontánních prvků blízkých tradici CB s liturgickými.“

„Bohoslužebná agenda mi přišla vynikajícím materiálem pro vedoucí bohoslužeb, kdy jsem jim z ní vytvořil stručný výtah obohacený o můj úvod pro smysl bohoslužby. Děkuji za ni.“

„Velmi užitečná pomůcka, bez které bych jako vikář, který uvěřil až v dospělosti, a tedy nemám věci tolik zažité, nevěděl, jak si poradit s konkrétními bohoslužebnými prvky a kazuáliemi nebo bych to musel mnohem složitěji studovat z jiných zdrojů. Používám elektronickou verzi, kterou mám v tabletu, ze kterého kážu, takže jsem vždy připraven a vím, kde sáhnout. ...Jsem za agendu opravdu vděčný.“

„Vznik bohoslužebné agendy Církve bratrské je velký úspěch. Ještě větší úspěch bude, až jí ve všech sborech Církve bratrské bude dopřáno sluchu, a tak začne více formovat naši liturgickou praxi. Zajisté se tomu již na mnoha místech děje. Mou zkušeností však zatím je, že mnoho lidí (i ve staršovstvech) o existenci agendy nemělo ani tušení. Osobně je mi bohoslužebná agenda velkou pomocí. Mohu se na ni odvolat, jsem-li nařčen z „katolizujících“ tendencí. Její přístupně napsaný text, který trpělivě a srozumitelně vysvětluje veškeré stavební kameny bohoslužby a zdůvodňuje potřebu jejich zastoupení v rámci křesťanské bohoslužby, mi dává naději, že napomůže celkovému zlepšení liturgické praxe v Církvi bratrské, která je v mnoha našich sborech na skutečně tristní úrovni.“

4. Zpracování odpovědí na otázky rozeslané ankety.

1) *Řídím se při výběru biblických textů pro kázání církevním rokem?*

6 sborů se neřídí, 11 sborů používá perikopy. 4 sbory doplňují církevní rok v liturgickém mezidobí texty k situaci sboru. 10 sborů používá systém *lectio continua*.

2) *Dáváme ve sboru důraz na Vánoce, Epifanii, Postní období, Velikonoce, Nanebevstoupení Páně a Letnice?* Výsledek je dost zahanbující. Všechny tyto svátky připomínají pouze 2 sbory. 8 sborů připomíná tyto svátky bez Epifanie. 3 sbory připomínají a slaví pouze Vánoce a Velikonoce. Někde se připomíná církevní rok podle Bratrských hesel. 6 sborů kromě zmíněných svátků slaví díkuvzdání za úrodu.

3) *Zahajujete bohoslužbu introitem – vstupním veršem z Božího slova?* Více než 20 sborů to tak činí. V tom je posun k formálnímu zahájení bohoslužby. Ostatní sbory někdy, nebo se snaží a některé ne.

- 4) **Dáváte ve sboru důraz na čtení Božího slova?** 6 sborů se přiznalo, že čtou jen text kázání. Přes 20 sborů má dvě čtení a 5 sborů má tři čtení.
- 5) **Jsou písně zpívané při bohoslužbě vybírány s ohledem na text a kázání?** V 6 sborech je spolupráce mezi kazatelem a vedoucím doprovodné skupiny. Dalších 10 sborů se o to snaží. 6 sborů tuto harmonii nehledá. V dalších 8 sborech je někdy snaha, ale záleží na tom, kdo vede bohoslužbu. Někteří se snaží o podtržení zvěstovaného slova písní, jiní nikoli.
- 6) **Objevuje se na začátku bohoslužby vyjádření pokání (Kyrie eleison) např. v písni, modlitbě či jiným způsobem?** Kladná odpověď přišla z 9 sborů. Dalších 9 sborů to nemá zařazeno. U dalších 15 sborů záleží na tom, kdo vede bohoslužbu. Zde je zřetelně vidět, že některým, kteří vedou bohoslužbu nikdy nebyla vysvětlena důležitost kající modlitby či písně.
- 7) **Míváte ve sboru blok chval? (Gloria)** Z 30 sborů přišla kladná odpověď a další 3 sbory mají tento blok někdy. Zde je vidět vliv celosvětového trendu v příklonu k soudobé populární hudbě – *worship songs* a potom také větší důraz na chválu. Mnoho sborů opustilo tzv. sendvičovou bohoslužbu (neustálé střídání slova a písní) a zařazuje delší blok chval (v některých sborech pod vlivem charismatického hnutí trvají chvály třeba 30 minut). Po kázání pak je již jen modlitba a požehnání.
- 8) **Dáváte důraz na zpěv celého shromáždění, nebo zpívají spíše jen pověřeni zpěváci a hudební skupiny?** V naprosté většině sborů je jednoznačný důraz na společný zpěv (texty se většinou promítají). 6 sborů zpívá písně ve stoje (podobně jako v anglosaských sborech). Ze 3 sborů se ozval stesk, že zpívá jen asi 40 % účastníků.
- 9) **Používáte někdy jako odpověď na zvěstované slovo Apoštolské vyznání nebo Nicejsko-cařihradské vyznání?** Pouze 2 sbory to dělají. Asi 14 sborů to nedělá vůbec. Ostatních 15 sborů používá Kréda při slavení eucharistie a při církevních svátcích jako jsou Vánoce a Velikonoce.
- 10) **Dáváte prostor k volným modlitbám (z pléna)?** Ve všech sborech, které se ozvaly, jsou volné modlitby některou formou (z lavic, zpředu od mikrofonu, ve skupinách). 13 sborů se snaží o volné přímlyvy (kolekta).
- 11) **Zařazujete také přímlyvy na zcela konkrétní témata, nebo za konkrétní lidi?** To se děje téměř ve všech sborech (přímlyvy za nemocné, za lidi v životních krizích, za různé závažné věci ve společnosti, ve světě).
- 12) **Spojujete křest nových věřících se zapojením do církve potvrzeným členským slibem?** V naprosté většině sborů to tak je. Asi 6 sborů přiznává výjimky. Některé sbory připomínají tlak ze sekulární společnosti proti organizovanému náboženství. Několik sborů připomíná, že se o to snaží a také vyučuje, jak je důležité patřit do církve jako do Kristova těla. Členství v univerzální obecné církvi se děje skrze místní církve.
- 13) **Křtíte při nedělní bohoslužbě ve sboru, nebo křtíte ve volné přírodě?** Většina sborů používá obojí formu. Jen tři sbory křtí zásadně ve sborové budově. Řada sborů křtí venku, v přírodě, nebo v postaveném bazénu. Některé sbory si pronajímají baptisterium v některé modlitebně nebo si pronajmou plavecký bazén. To ukazuje také na převládající křest imerzí. Zvláště mladí lidé žádají křest ponořením.

- 14) **Používáte některé z pěti různých formulářů sv. Večeře Páně obsažených v Bohoslužebné agendě?** 17 sborů ano, 8 sborů ne, dalších 7 sborů odpovědělo, že někdy. Několik sborů připomíná tvořivou adaptaci formulářů na své podmínky. To je v církvi s presbyterně-kongregačním zřízením poměrně vysoké číslo recepce agendy.
- 15) **Zaznívá u vás ve sboru eucharistická modlitba nad dary chleba a vína?** 24 sborů potvrzuje zařazení eucharistické modlitby nad dary chleba a vína. 7 sborů tuto modlitbu nemá a další 3 sbory někdy.
- 16) **Je v ní obsažena také epikleze – vzývání Ducha svatého, který nás spojuje se vzkříšeným Kristem a jeho církví po celém světě?** Pouze 10 sborů ji vědomě zařazuje. 14 sborů nikoli a 8 dalších sborů ji zařazuje někdy. Zde se ukázalo, že v Bohoslužebné agendě některá eucharistická modlitba měla být zařazena. Zdá se, že epikleze je tak trochu popelkou. To, že v Bohoslužebné agendě chybí příklady eucharistických modliteb je způsobeno stále silným důrazem na volnou modlitbu z momentální inspirace.
- 17) **Zařazujete do bohoslužby osobní svědectví křesťanů?** 18 sborů to činí, pouze 1 sbor nikoli a všechny ostatní někdy. Osobní svědectví jednotlivců jsou integrální součástí bohoslužeb. Někdy jde o svědectví z uplynulého týdne, jindy přinášejí svá svědectví ti, kteří uvěřili a jindy zaznívají svědectví lidí, kteří prošli nemocí, nebo nějakou životní zkouškou.
- 18) **Zaznívá na konci bohoslužby jasně vyslovené požehnání?** 24 sborů končí požehnáním, 5 nikoli a dalších 7 někdy. Postupně se prosazuje význam žehnání – tzv. beracha.
- 19) **Žehnáte sboru se vztaženými rukama? (Gesta)** 23 sborů ano, 6 ne, a dalších 6 sborů někdy.
- 20) **Používáte při pohřebním shromáždění tzv. „pochování! Odevzdání zesnulého (prach k prachu) Pánu Bohu v naději Kristova vítězství ve vzkříšení?** 16 sborů ano, 4 sbory někdy, několik sborů ještě nemělo pohřeb. Věkový průměr je např. nad 35 let. V několika dalších sborech konají děkované bohoslužby (bez rakve) za ty, se kterými se loučí.
- 21) **Použili jste již někdy „Bohoslužebnou připomínku křtu“, aby si ti, kteří již déle věří, připomněli závazek křtu?** Překvapivě, tento nový liturgický formulář již použilo 15 sborů. Dalších 15 tento formulář nepoužilo a 6 dalších o tom uvažuje. To je pozitivní vliv z ekumenických kontaktů, který již zapustil kořeny.
- 22) **Pověřujete ve sboru kromě staršovstva (presbyterů) veřejně ke službě také služebníky v nedělní besídce, dorostu, mládeži, nebo např. v diakonii?** Většina 20 sborů to tak koná, 6 sborů nikoli, 3 někdy a další 3 sbory by to chtěly zařadit.
- 23) **Máte ve sboru obnovu manželského slibu? Např. při výročí zlaté svatby?** 6 sborů to praktikuje, 15 sborů nikoli, více než 9 sborů to chce zavést.
- 24) **Modlíváte se při nedělním shromáždění sboru také v malých skupinách (3-4)?** Tento způsob modlitby využívá 5 sborů, 14 sborů občas a 11 to nepraktikuje.
- 25) **Případné další zkušenosti s Bohoslužebnou agendou – liturgickou službou v církvi...** 13 sborů vyjadřuje za agendu vděčnost, zvláště i za

formuláře ke sv. večeři Páně. Vděčnost byla vyslovena i za články vysvětlující jednotlivé části liturgie. Pod vlivem agendy se některé sbory chtějí zlepšit ve své liturgické praxi. Z některých sborů je připomenuta důležitost kontextualizace agendy do místní situace – to znamená volné použití a přeložení do jazyka místní církve. Agenda je pro některé důležité vodítko a pomoc. Potřebné jsou formuláře. Projevuje se velká variabilita a volnost přístupů. Při bohoslužbách předsedají nejen kazatelé, ale také starší sborů. Ti někdy postrádají jakoukoliv přípravu na tuto úlohu a postupují podle svého cítění, nebo podle vzorů, které viděli.

5. Shrnutí

Anketa potvrdila širokou liturgickou rozkročenost církve. Mezi sbory jsou velké rozdíly v liturgické praxi. Na jedné straně je možné vidět nové sbory, které působí spíše jako mládežnické setkání a převažuje programově neformální pojetí bohoslužby. Potom jsou v Církvi bratrské sbory, které mají určitou liturgickou tradici a snaží se zachovávat určitou pomocnou strukturu (Kyrie eleison, Gloria, Krédo, Sanktus a Agnus Dei). V některých sborech je vidět přirozený vývoj. Tam, kde se např. zpívaly pouze chvály, začínají se objevovat i jiné písně vyznavačského typu, které mají svoji velmi důležitou didaktickou roli. Ukazuje se, že Bohoslužebnou agendu by bylo vhodné doplnit některými eucharistickými i dalšími modlitbami a obohatit tak současnou praxi některých sborů.

Je třeba připustit, že v některých sborech stále přetrvává jistý antiklerikální postoj, který se projevuje v odporu proti psaným modlitbám, invokacím, liturgickým formulářům a také talárům. Tento postoj byl silně povzbuzen dobou totality, kdy lidé začali být ještě více citliví na jakoukoli indoktrinaci, manipulaci a klerikalismus. Postmoderní doba nahrává autentickým prožitkům a někteří se mylně domnívají, že strukturované části liturgie tuto autenticitu omezují.

Současný vývoj má své pozitivní stránky s širším zapojením členů do služby, ale také zřetelně negativní stránky, které se projevují v liturgické neujasněnosti, v odpojení se od společné křesťanské tradice. Mnozí dnes nevědí, co znamená slovo „bratrská“ v názvu církve a vůbec neznají liturgickou praxi staré Jednoty bratrské.⁴ To má za následek vynechávání některých zásadních částí bohoslužby a také menší věroučné znalosti členů. Biblická zakotvenost, kterou křesťanské písně a chorály posilují, chybí potom ve schopnosti vést s druhými dialog o své víře a o evangeliu. Jsem přesvědčen, že **liturgie církve má zásadně formativní charakter**. Sbory, které např. vynechávají „Kyrie eleison“ (vyznání hříchu a prosby o Boží smilování), ať už ztvárněné v jakékoli podobě, vychovávají své členy k neuctivému a někdy i arogantnímu přístupu k Bohu a k druhým lidem.

Negativní stránkou bohoslužby, která je příliš neformální, je příliš kamarádský vztah k Bohu a k lidem. Přílišná mnohomluvnost těch, kteří vedou bohoslužbu smazává smysl pro „posvátno“. Často chybí chvíle ticha a vedená meditace na Písmem.

Před několika lety na Teologickém fóru Sdružení evangelikálních teologů (SET) evangelický teolog prof. Jaroslav Vokoun řekl, že „Reformační bohoslužba není

⁴ Je možné doporučit knihu: LANDOVÁ, T.: Liturgie Jednoty bratrské (1457-1620). Pavel Mervart, Červený Kostelec 2014-

reformační bohoslužbou svou vnější podobou, ale svou teologií“.⁵ To je nastavené zrcadlo, které ukazuje ještě hlouběji, než je pouhá diskuse o výhodách formální a neformální podoby liturgie. Jestli je církevní kongregace hermeneutickou komunitou, potom je třeba, aby k tomu úkolu byla vedena a posilována. To znamená zamyslet se nad tím, co zpíváme a proč děláme to, co děláme. Vokoun podtrhuje, že subjektem bohoslužby je Bůh, a to platí i o kázání, které není jen mluvením o Božím jednání, ale Božím jednáním pro nás. Reformátoři věřili, že „*predicatio verbi Divini est verbum Dei*“, jak to uvádí např. *Helvetica posterior*.⁶

Hermeneutická odpověď, jak shrnuje Vokoun ve svém článku, byla vypracována v diskusích mezi americkými evangelikály a postliberály:

„Bohoslužby jsou tím prostorem, kde lze číst správně Písmo.

- Je tu společenství jako interpretační komunita
- a je tu kontext, který vykládá text, především večere Páně, ukazující, co je srdcem evangelia, summa evangelii (Luther), tedy Kristova smrt za nás.
- jsou tu kanonické texty
- jsou tu vyznání víry jako pravidla četby,
- a jsou tu živí křesťané, vykládající text svým životem.“⁷

Nejen Církev bratrská, ale i další křesťané evangelikálního hnutí se nacházejí v silovém prostoru mezi bohoslužbou klasických liturgických církví a bohoslužbou charismatickou. V tom je velká a mimořádná výzva a možnost kontextualizovat liturgické formy tvořivým a aktuálním způsobem. Zároveň je zde ale velké nebezpečí jednostrannosti, individualismu, zvláště v církvích s volnou liturgií. Může se stát a také se stává, že se některé zcela zásadní a z Písma odvoditelné části bohoslužby opouštějí. Volná liturgie má mnoho předností a je v ní prostor pro pružné reagování na situaci v církvi a ve společnosti. Je zde ale také nebezpečí prosazení individualismu jednotlivých liturgů a tím i nebezpečné zúžení bohatství a pestrosti křesťanské liturgie.

Souhlasím s Jaroslavem Vokounem, který uzavírá svoji studii těmito slovy: „Možnost improvizace je velikou předností evangelické bohoslužby – mnohdy se však zapomíná, že umění improvizace je vrcholným uměním hudebníka, který zvládl hudební vzdělání, nikoli příležitostí pro začátečníky a amatéry.“⁸

Daleko více se musíme také zabývat tím, co zachycuje doc. Tabita Landová ve své habilitační přednášce: „Ukazuje se, že lidé při bohoslužbě neprožívají abstraktní struktury, ale smyslově vnímatelné jevy. Zakoušení akustických vjemů (zvuků, slov, hudby, ticha) a vizuálních vjemů (pohybů v prostoru, gest, obrazů) vytváří vždy nové strukturování v mysli účastníků...“⁹ Domnívám se, že ve svém hledání musíme daleko více vzít v úvahu dnešního člověka zpracovávaného tlakem nejrůznějších médií a vytvářet bohoslužbu, která osvobodí lidské vnímání a pozve k bohoslužbě, která se dotýká mysli i emocí, hlavy i srdce.

⁵ VOKOUN, J.: Setkání s biblickým Bohem v liturgii. *Theologia vitae*, roč. 1, 2/2008, s. 199. (Inspirováno knihou VAJTA, Vilmos: *Die Theologie des Gottesdienst bei Luther*. Berlin 1958).

⁶ Helvetská konfese. Česky in: *Čtyři vyznání*. Kalich, Praha 1951, s. 191. „Kázání Božího slova je Božím slovem.“

⁷ VOKOUN, J.: Setkání s biblickým Bohem v liturgii. *Theologia vitae*, roč. 1, 2/2008, s. 203.

⁸ VOKOUN, J.: *Theologia vitae*, roč. 1, 2/2008, s. 204

⁹ LANDOVÁ, T. Liturgia semper reformanda: Teologické a antropologické výzvy pro evangelickou liturgiku. *Teologická reflexe*, roč. 25, 1/2019, s. 51.

Za velmi důležité považuji také otázku, kterou Tabita Landová klade nad výrazem „aktivní účast“ celého sboru. Připomíná Michaela Meyer-Blancka, že „actiosa participatio“ není kategorie z oblasti teorie jednání, nýbrž kategorie z teorie vnímání.¹⁰ Rozhodně nejde o to, aby všichni při bohoslužbě něco vnějšně aktivně konali, ale o základní modlitební postoj a doplnil bych, očekávání na Boží jednání. Domnívám se, že to, co zabíjí bohoslužbu je, když se shromažďujeme a nic od Boha nečekáme.

Jeden z otců moderního světového evangelikalismu, John Stott z anglikánské církve, podtrhuje, že „bohoslužba rané církve byla jak formální, tak neformální, radostná a zároveň důstojná. Potřebujeme znovu objevit tuto biblickou rovnováhu v dnešní křesťanské bohoslužbě.“¹¹ Bohoslužba prvních křesťanů probíhala v chrámě i po domech a také z biblických textů můžeme usuzovat, že tam byly pevné texty, hymny, vyznání, žehnání, ale bylo tam i mnoho neformálního, o čem svědčí např. důraz na profetie a osobní svědectví z apoštolské misie. Není divu, že se v současné době mnoho evangelikálních teologů nově zabývá patristikou a odvozuje z ní některé důrazy ze společného křesťanského dědictví.

Provedená anketa ukázala celkem příznivou recepci Bohoslužebné agendy Církve bratrské. Ukázala také i na některé jednostrannosti. Současná doba si místo liturgických válek žádá důkladnou ekumenickou spolupráci na formování bohoslužeb církve tak, aby zásadní biblické důrazy byly přesně a citlivě interpretovány a kontextualizovány v době změn mnoha paradigmat.

(předneseno 25. června 2020 na setkání liturgů teologických škol na Evangelické teologické fakultě UK v Praze).

¹⁰ LANDOVÁ, T. tamtéž, s. 53, připomenuto podle Michael Meyer-Blanck. *Agenda*. Tübingen, Mohr Sibeck 2013, IX.

¹¹ STOTT, J.: *The Living Church: Convictions of a lifelong pastor*. IVP, Nottingham, 2007, p. 31. „The early church’s worship was both formal and informal, both joyful and reverent. We need to recover this biblical balance in our Christian worship today.“